

ISLOM HUQUQI (FIQH) ISLOM HUQUQIDA BURHONIDDIN AL-MARG'INONIYNING TUTGAN O'RNI VA ROLI

Axunov Abdullajon Rahmatovich

FarDU Tarix fakulteti yurispridensiya 1-kurs talabasi

abdullajonaxunov7@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17304096>

ARTICLE INFO

Received: 1st October 2025

Accepted: 5th October 2025

Published: 8th October 2025

KEYWORDS

fiqh , *fiqhshunoslik*, *islom* ,
huquq , "Hidoya", *xalqaro huquq* ,
ichki huquq, *Hanafiy mazhabi*,
huquqiy ixtiloflar

ABSTRACT

Maqolada fiqhshunoslik ya'ni islom huquqining nafaqat davlatimiz huquqida balki xalqaro huquq hamjamiyatida tutgan o'rni , islom huquqi tarixi va ushbu sohaga ajdodimiz Burhoniddin Al-Marg'inoniyning qo'shgan hissasi qisman o'rganilib , tahlil qilingan. Shuningdek bobomizning "Hidoya" asariga ham murojaat qilingan

KIRISH

Islom huquqi — musulmon jamiyatining ijtimoiy, iqtisodiy va shaxsiy hayotini tartibga soluvchi muqaddas manba, ya'ni Qur'onga asoslangan huquqiy tizimdir. Fiqh ilmi esa bu manbalarni chuqur o'rganish, ulardan amaliy hukmlar chiqarish hamda musulmonlarning kundalik hayotiga tatbiq etish bilan shug'ullanadi. Islom huquqi tarix davomida ko'plab buyuk olimlar tomonidan rivojlantirilib kelgan bo'lib, ular orasida hanafiy mazhabining yirik namoyandasi — Burhoniddin al-Marg'inoniy alohida o'ringa ega.

XII asrda yashab ijod qilgan al-Marg'inoniy o'zining eng mashhur asari "Al-Hidoya" orqali nafaqat o'z davrining, balki undan keyingi asrlarning ham fiqhiy tafakkuriga katta ta'sir ko'rsatgan. Uning asarlari orqali musulmon huquqshunoslari o'nlab asrlar davomida shariat qonunlarini o'rganib kelgan. Ayniqsa, "Hidoya" asari islomiy huquqiy tafakkurning chuqurligi va ilmiy asoslanganligini namoyon etgan, u zamonaviy huquqshunoslikda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Mazkur mavzuda biz islom huquqining asosiy tushunchalarini yoritish bilan birga, Burhoniddin al-Marg'inoniyning tutgan o'rni va uning ilmiy merosining islom huquqi rivojiga qo'shgan ulkan hissasini ko'rib chiqamiz.

ASOSIY QISM

Fiqh - arabcha bilish tushunish - musulmon huquqshunosligi, shariat qonun-qoidalarini ishlab chiqish bilan shug'ullanuvchi islom ta'limotining bir sohasidir. Fiqh ilohiy qonunni bilish va tatbiq etish uchun insonning sa'y-harakatlari bo'lib, uni dinamik va rivojlanayotgan ta'lim sohasiga aylantiradi. Fiqh - fuqaho (yoki birlikda faqih) deb nomlanuvchi musulmon huquqshunoslarining huquqiy hukmlarni (ahkom) chiqarish uchun muqaddas matnlarni tahlil qiladigan ishlarini o'z ichiga oladi.

Ko'pchilik odamlar fiqh va shariat o'rtasidagi farqni bilmay , ularni bir narsa deb o'ylashadi ammo unday emas. Shariat - musulmonlar yashashi uchun Olloh tomonidan belgilab qo'yilgan ilohiy, ma'sum va o'zgarmas yo'ldir. Islom shariati hukmlari Qur'on, Sunnat, ijmo' (musulmon ulamolarining kelishuvlari) va qiyos (qiyoslash) asosida olinadi. Shariatning

asosiy maqsadlari din, jon, aql, nasl va mol-mulkni asrashdan iborat. Fiqh esa ilohiy yo'lni tushunish, talqin qilish va qo'llash uchun insonning sa'y-harakatlari bo'lib, uni o'zgartirishi va inson xatosiga duchor bo'lishi mumkin bo'lgan insoniy harakatga aylantiradi. Uning asosiy maqsadlari :

- **Amaliy hayotga tatbiq etish:**

Fiqhning bosh maqsadi — Qur'on va Sunnatda bayon etilgan ko'rsatmalarni kundalik turmushda to'g'ri tushunish va amalga oshirishga ,shuningdek uni qo'llashga doir ko'rsatmalarni muqobil tadbiq etishga yordam berish;

- **Huquqiy yo'l-yo'riqlar berish:**

Musulmonlarning kundalik hayotiga oid turli masalalar bo'yicha aniq huquqiy ko'rsatmalar ishlab chiqish ya'ni jamiyat hayotida nima mumkin-u nima mumkin emasligini kundalik hayot misolida nazariya berish;

- **Shariatni kengaytirish va rivojlantirish:**

Islom huquqshunoslari (faqihlar) Qur'on va Sunnatni tafsir qilish (ijtihad) orqali shariatni rivojlantirib, unga yangi hukmlar (fatvo) beradi.Jamiyat hayoti uchun foydali va zarur bo'lgan hukmlar shular jumlasidandir;

- **Ilohiy irodani anglash:**

Bu tamoyillar asosida hukmlarni ishlab chiqish orqali ilohiy irodani anglashga urinish. Bu ta'limotlar odamlarning idroki va botiniga ta'sir ko'rsatib, o'zlikni anglash , nafs va irodani sayqallash va ruhan yuksalish uchun yo'l ko'rsatadi

Fiqh haqida so'z ketganda bevosita , ajdodimiz Burhoniddin Al-Marg'inoiy tilga olish o'rinli bo'ladi. Burhoniddin Abul Hasan Ali ibn Abu Bakr ibn Abduljalil al-Farg'oniyy al-Marg'inoiy Hanafiy mazhabidagi fiqh mazhabi. U nasabi xalifa Abu-Bakr as-Siddiqga borib taqaladigan arab oilasida xijriy 515-yilning 12-rajab oyidashanba kuni (1123-yil 23-sentabr) tug'ilgan .Farg'ona (hozirgi O'zbekiston) yaqinidagi Marg'inonda tug'ilgan . 1197 (hijriy 593) yili vafot etgan U Hanafiy fiqhining eng ta'sirli to'plamlaridan biri hisoblangan "Al-Hidoya" asarining muallifi sifatida tanilgan . Al-Marg'oniyy hijriy 544-yilda haj amallrini bajarib , Madinaga tashrif buyurgan. U hijriy 593 yil Zulhijja oyining 14-kunida(1194 -yil 29-oktabr) vafot etgan deb taxmin qilingan, biroq bir xabarda uning vafot etgan yili hijriy 596 yil (1197 yil 29 oktyabr) deb ko'rsatilgan. U Samarqandda dafn etilgan.

Shayx Muhammad Abdulhay al-Laknaviy "Al-Favoid al-bahiyya" kitobida ul zot haqida zikr qilib aytadi: "Va bilingki, ular bizning hanafiy sahobalarimizni olti toifaga, to'rtinchisi esa, ba'zi rivoyatlarni afzal ko'rishga qodir bo'lgan Burhoniddin al-Marg'inoiy kabi hukmdorlar toifasiga bo'ldilar. Ba'zilar yaxshi bilimga ega.

U butun umrini fiqh va hadis kitoblarini o'qish, dars berish va yozish bilan o'tkazgan. U fiqh bo'yicha o'n ikkiga yaqin kitob yozgan bo'lib, ulardan "Hidoya" ilm va huquq olamida ulug' nomga ega boqiy asardir. Fiqh sohasida bunday mashhur kitobni hech kim yoza olmasdi.

Sharq musulmon olamida "Islom daraxti Arabistonda ko'karib gullagan bo'lsa, mevasi Movarounnahrda yetilgan " degan hikmatli e'tirof bor.

"Hidoya" (yoki Hidoya) hisoblanadi arabcha so'z bo'lib, "yo'l-yo'riq" yoki "rahbarlik" ma'nosini bildiradi.va islomdagi markaziy tushuncha bo'lib, insoniyat uchun Xudoning ilohiy yo'nalishini ifodalaydi. Bu, shuningdek, 12-asrning asosiy islomiy huquqiy matni, gumanitar yordamga yo'naltirilgan notijorat tashkilot va teleserial kabi taniqli shaxslarning nomi. U to'rt jilddan iborat bo'lib, ibodat va bitimlardan tortib nikoh va jinoyat qonunlarigacha. "Al-Hidoya"ning tizimli va batafsil tabiati uni islom huquqi olimlari va amaliyotchilari uchun asos qilib qo'ydi.

Pokiston Islom Respublikasi konstitutsiyasiga kiritilgan islom huquqshunosligiga oid moddalar ham undan olingan.

"Al-Hidoya" ning asosiy kuchli tomonlaridan biri uning huquqiy talqinda bag'rikenglik va inklyuzivlikni targ'ib qilish qobiliyatidir. Asar turli hukmlar ortidagi mulohazalarni tushunish uchun aniq asos yaratish orqali olimlarni islom anʼanalari doirasidagi huquqiy fikrlar xilma-xilligini qadrlashga undaydi. Bu, ayniqsa, jahon musulmonlari hamjamiyati xilma-xil bo'lib, keng doiradagi huquqiy va ijtimoiy muammolarga duch kelayotgan zamonaviy sharoitda muhim ahamiyatga ega.

Sulaymon Nadaviy (20-asr olimi) :

"Imom Marg'inoniy fiqhiy uslubda noyob iste'dod egasi edi. 'Hidoya' — bu faqatgina sharh emas, balki yangilangan ilmiy ishlov berilgan mustaqil fiqhiy yondashuvdir", - degan edi.

XULOSA

Islom huquqi – musulmon jamiyatining axloqiy, ijtimoiy va huquqiy hayotini tartibga soluvchi mukammal tizimdir. Bu tizim asrlar davomida yirik faqihlar tomonidan rivojlantirilib, mustahkam asosga qo'yilgan. Ayniqsa, Burhoniddin al-Marg'inoniy hanafiy fiqhi rivojida o'ziga xos o'rin egallagan buyuk olim sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Uning eng mashhur asari — "Al-Hidoya" nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham fiqhiy ta'limotda asosiy manba bo'lib xizmat qilgan.

Marg'inoniy ilmiy yondashuvda aql va naqlni uyg'unlashtirib, huquqiy masalalarga izchil va chuqur tahliliy qarashni joriy qilgan. U keltirgan huquqiy dalillar, maslaklar va fatvolar hanafiy fiqhi doirasida katta hurmat bilan qabul qilingan. Shuningdek, "Al-Hidoya" asari madrasalarda fiqhiy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, musulmon huquqshunoslik an'anasining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa qilib aytganda, Burhoniddin al-Marg'inoniy islom huquqida chuqur iz qoldirgan, o'z davrining ilg'or mutafakkiri bo'lib, uning ilmiy merosi bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. U yaratgan fiqhiy tizim nafaqat tarixiy, balki zamonaviy huquqiy-madaniy rivojlanish uchun ham mustahkam zamin vazifasini o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1) Burhoniddin Al-Marg'inoniy " Hidoya asari:
- 2) Gadjiev Mavlidin Gadjievich "Burhoniddin Al-Marg'inoniyning "Al-Hidoya" asari Hilyof ilmi" <https://diksima.pubmedia.id/index.php/diksima/issue/view/9>
- 3) Burhan al Din al Marghinani and the Status of His Al-Hidaya in the Hanafi School of Thought
https://www.researchgate.net/publication/378546847_Burhan_al_Din_al_Marginani_and_the_Status_of_His_Al-Hidaya_in_the_Hanafi_School_of_Thought
- 4) BURKHONIDDIN AL - MARGINANI IS THE GREAT THINKER IN CENTRAL ASIA
<https://cyberleninka.ru/article/n/burkhoniddin-al-marginani-is-the-great-thinker-in-central-asia/viewer>
- 5) [Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy](https://www.pdcnet.org/wcp23) Anvar Niyazmetov
<https://www.pdcnet.org/wcp23>

"STUDY OF BURKHANIDDIN MARGINANI'S WORK "AL-HIDAYA" Islamkhan Jakhongirov Fakhridin Ugli